

ЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ВИРІШЕННІ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

THE SENSE OF LEGAL EXPERTISE IN SOLVING TASKS OF CRIMINAL PROCEEDINGS

Паладійчук О.Ю.,

кандидат юридичних наук,

*судовий експерт сектору № 1 відділу техніко-криміналістичного
забезпечення роботи органів внутрішніх справ*

*Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
при Головному управлінні Міністерства внутрішніх справ України в м. Київ*

Стаття присвячена характеристиці прийомів правового регулювання діяльності та правовому статусу судових експертів в рамках кримінального провадження. Акцентується увага на значенні судової експертизи в кримінальному процесі. Розкривається поняття і класифікація судових експертів.

Ключові слова: кримінальне провадження, судовий експерт, судова експертиза, державна спеціалізована установа, спеціальні знання.

Статья посвящена характеристике приемов правового регулирования деятельности и правовому статусу судебных экспертов в рамках уголовного производства. Акцентируется внимание на значении судебной экспертизы в уголовном процессе. Раскрывается понятие и классификации судебных экспертов.

Ключевые слова: уголовное производство, судебный эксперт, судебная экспертиза, государственное специализированное учреждение, специальные знания.

The article is devoted to the characterization of methods and legal regulation of the legal status of forensic experts in criminal proceedings. The importance of forensics in criminal proceedings is pay attention on. The concept and classification of forensic are called.

Key words: criminal proceedings, forensic expert, forensic, state specialized organization, special skills.

Актуальність теми. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1, с. 3].

Відповідно до ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [2, с. 3].

Виклад основного матеріалу. Розвиток науки і техніки є визначальним фактором прогресу суспільства, підвищення добробуту його членів, їх духовного та інтелектуального зростання. Цим зумовлена необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти, створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності, цілеспрямованої політики у

забезпеченні використання досягнень вітчизняної та світової науки і техніки для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб [3].

Одними із суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності є судові експерти державних спеціалізованих установ – підрозділів експертної служби Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС України), діяльність яких досить часто пов'язана із обмеженням прав громадян та інших суб'єктів суспільних відносин, у зв'язку з чим важливо забезпечити неухильне дотримання законності під час використання прав та виконання ними обов'язків, передбачених нормативно-правовими актами.

Відповідно до положення ст. 10 Закону України «Про судову експертизу», судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності [4]. Згідно із ст. 69 КПК України, експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право, відповідно до Закону України «Про судову експертизу», на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [2, с. 43].

Сьогодні в Україні почастишали випадки залучення експертів як учасників в рамках кримінального провадження, тому виникла необхідність вдосконалення організації проведення судової експертизи.

Правовий статус працівників експертних підрозділів має складний характер: по-перше, працівник експертного підрозділу, як правило, атестований, є представником озброєного органу державної виконавчої влади, посадовою особою; по-друге, має передбачену нормативно-правовими актами кваліфікацію щодо володіння спеціальним знаннями в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо; по-третє, є особою найманої праці – суб'єктом службово-трудових відносин, які виникають при проходженні державної служби в органах внутрішніх справ.

Щодо конкретних суспільних відносин, правове регулювання діяльності експертів здійснюється за допомогою таких прийомів або способів: дозволу, зобов'язання, заборони [5, с. 537]. Так, дозвіл полягає у наданні суб'єкту права на здійснення певних дій. Прикладом здійснення правового регулювання за допомогою цього засобу може бути норма ст. 69 КПК України [2, с. 43–44], яка надає експерту право: знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження; заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи; бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження; викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання; ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні; одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт; заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом; користуватися іншими правами, передбаченими Законом України «Про судову експертизу».

Зобов'язання становить юридично закріплену необхідність певної поведінки в тих чи інших умовах, обставинах. Це, наприклад, покладення на працівників експертних підрозділів обов'язку: особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його; прибути до слідчого, прокурора, суду і дати відповіді на запитання під час допиту; забезпечити збереження об'єкта експертизи; заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК України.

Заборона, з регулятивного боку, виражається у юридичних обов'язках, але ці обов'язки мають пасивний характер, тобто обов'язок утримуватись від певних, визначених дій. Як приклади заборон можна назвати заборону розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила,

чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати [2, с. 43–44]. Заборона юридично опосередкована у забороняючих нормах, які реалізуються у формі дотримання, в основному під загрозою застосування юридичної відповідальності. Найважливіші особливості юридичних заборон виражені у їх органічному зв'язку із юридичними дозволами. За допомогою заборон визначаються межі дозволеного та з використанням юридичних засобів забезпечуються, гарантуються свободи поведінки суб'єктів.

В тих випадках, коли необхідні спеціальні знання в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, фактичні обставини, які мають значення у справі, можуть бути встановлені за допомогою висновків експертів. Висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи [2, с. 59].

Експертиза (франц. *expertise*, лат. *expertus* – досвідчений, випробуваний) – вивчення, перевірка, аналітичне дослідження, кількісна чи якісна оцінка висококваліфікованим фахівцем, установою, організацією певного питання, явища, процесу, предмета тощо, які потребують спеціальних знань у відповідній сфері.

Експертиза становить дослідження наданих судом чи іншими учасниками кримінального процесу об'єктів, яке проводиться експертами на основі спеціальних знань та на науковому підґрунті з метою вивчення відомостей про факти, що мають істотне значення для правильного вирішення справи, яке відбувається у процесуальному порядку з дотриманням встановлених чинним законодавством правил. Об'єктом у проведенні експертизи є певний предмет (предмети), які необхідно дослідити експерту, якими зазвичай є речові докази. Крім того, до об'єктів експертизи також належать події, факти, явища та інші нематеріальні об'єкти, необхідність вивчення яких в процесі розгляду потребує спеціальних знань та проведення експертного дослідження. Однак вивчення цих подій, фактів, явищ та інших нематеріальних об'єктів здійснюється шляхом дослідження матеріальних носіїв інформації про них. Підставою для проведення конкретної експертизи є експертне завдання, яке необхідно вирішити експерту в процесі та за результатами використання спеціальних знань із застосуванням наявних в нього засобів та методів. Експертиза спрямована на виявлення саме фактичних даних, які можуть підтвердити або спростувати факти, що мають юридичне значення. Самі по собі юридичні факти експертизою не встановлюються чи не виключаються, оскільки право на це в процесі належить лише суду.

Відповідно до ст. 1 Закону «Про судову експертизу», судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів,

явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства [4].

Ознаками судової експертизи є: а) застосування спеціальних знань у формі дослідження (отримання нових даних, які до цього не були відомі ініціаторам проведення експертизи) до певних об'єктів та предметів (спеціальними знаннями є професійні знання, що застосовуються експертами та не є загальновідомими); б) здійснення експертизи особливим суб'єктом – експертом; в) дотримання процесуальної форми; г) одержання нових фактів та оформлення результатів у вигляді висновків експерта.

Отже, мета експертизи полягає у проведенні експертом спеціального дослідження. Таке дослідження передбачає отримання таких нових фактичних даних, які досі ініціаторам проведення експертизи не були відомі та які іншим способом встановити неможливо.

Судові експертизи класифікуються за різними підставами. За своєрідністю предмета спеціальних пізнань вони поділяються на кілька класів: криміналістичні, судово-медичні, судово-психіатричні, судово-психологічні, судово-фармацевтичні та фармакологічні, фізико-технічні, хімічні, товарознавчі, екологічні та деякі інші. У свою чергу, кожний названий клас поділяється на роди, види та підвиди. Найбільш поширеним видом судової експертизи є криміналістична. Криміналістична експертиза – це лабораторне дослідження об'єктів з метою встановлення їхнього фактичного стану; можливості проведення певних дій; обставин, за яких були проведені дії; невидимих слідів зашифрованого змісту; групової належності об'єктів або їх тотожності. Така експертиза вимагає застосування спеціальних криміналістичних знань. Її об'єктами можуть бути реквізити, друковані і рукописні тексти документів та підписи на них, відбитки печаток і відтиски штампів, сліди рук, ніг, знарядь злочину та інструментів, транспорт-

них засобів, холодна і вогнепальна зброя, боєприпаси тощо. Залежно від об'єктів дослідження, криміналістичні експертизи поділяються на почеркознавчу, технічну, експертизу документів, трасологічну, балістичну та ін.

Відповідно до ст. 15 Закону України «Про судову експертизу», проведення судових експертиз державними спеціалізованими установами у кримінальних провадженнях за дорученням слідчого, прокурора, суду та у справах про адміністративні правопорушення здійснюється за рахунок коштів, які цільовим призначенням виділяються цим експертним установам з Державного бюджету України [4].

Проведення судових експертиз у кримінальному провадженні державними спеціалізованими установами на замовлення підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, їх захисників, законного представника, потерпілого, його представника здійснюється за рахунок замовника [4].

В нашій державі в даний час сформувалися дві основні організаційні форми судової експертизи. Перша форма зорієнтована на спеціальні експертні установи, друга – на конкретних фахівців, які внесені до списків (реєстрів) судових експертів.

Висновки. Таким чином, на даний час судова експертиза – це найкваліфікованіша форма використання спеціальних знань в кримінальному судочинстві, яка постійно розвивається шляхом створення нових і вдосконалення наявних методик дослідження і знаходить все більше застосування в судово-слідчій практиці. Законність в діяльності органів у системі МВС України є конституційним принципом їх функціонування, який надає права та свободи і передбачає юридичні гарантії їх існування і захисту. Серед цих гарантій важливою є правова і організаційна діяльність судових експертів. Невід'ємною рисою законності є підвищення фахового рівня нормативних актів, які є різновидом управлінських рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р.). – К. : Мін-во юстиції України, 2006. – 124 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 1 листопада 2013 р. – К. : Паливода А.В., 2013. – 328 с.
3. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13.12.1991 р. № 1977-XII // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>.
4. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
5. Про звернення громадян : Закон України від 2 жовтня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. – 257 с.